

פי". השואה מרופזת בסיפור העיקרי, "החנות ברחוב הראשי", המופר לנו גם מעייבודו הקולנועי.

ייחודו של גרוסמן בעיצוב הווייתה של השואה הוא בשיטתו המקורית, שהלכה מן הכלל אל הפרט. דרך-כלל מקובל ש"סופרי השואה" מתחילים את תיאורם בגורלו של איש בודד ומפליגים לסבך הכללי של יהודים רבים במחנות-השמדה. גישתו של גרוסמן הפוכה: הוא מעלה את השואה באספקלריה "פעוטה" שלה; בתוך עיירה קטנה, הממשיכה כביכול בחייה המסורתיים, "מחוץ לתחום", כמו של האש הגדולה השורפת מסביב.

היהודים חוששים, אך אינם חשים די-הצורך באסון הקרב לבוא. שכניהם שומעים שהנאצים משמידים את כל היהודים, אך גם תחושתם אינה חריפה עד כדי כך שיראו את היהודים "שלהם", המוכרים להם אישית, כמועמדים להשמדה סופית. אנשי "משמר-הליגקה", גדודים לאומיים סלובקיים, מנסים לעלות על עגלת האנטישמיות ולהתעלל ביהודים. בתוך השאר הם ממנים מקבלי-נכסים—"אריזאטורים"—על עסקי היהודים ומנסים לשדוד מן היהודים את רכושם, שבעידן זמן-מה ממילא לא יהיה לו כל ערך...

וכך מצמצם גרוסמן את מוקדה של השואה, אך את עיקר כבדה הוא מטיל על שני אנשים בלבד: ברטקו, הנגר הסלובקי מצדם של ה"גויים", והגברת לאוטמן, זקנה חירשת ובעלת חנות לכפתורים, מן הצד היהודי. ברטקו הוא ה"אריזאטור" של העסק, שאינו מכניס כלל, ואילו הזקנה האלמנה מתפרנסת מקיצבתה של הקהילה היהודית. הקהילה מוכנה, אגב, לתמוך גם ב"גוי", מקבלי-הנכסים של היהודיה. העימות בין השניים הוא עיצובה של השואה בדרך אמנותית, ללא כל הפלגות ישרות ועקיפות לתהום הזוועה הגדולה המתרחשת מסביב.

ברטקו הוא סלובקי פשוט וישר, הנתקע לתוך "העסק" שלא מרצונו כלל. הוא בעל-מלאכה הגון, המתפרנס בדוחק, ואינו מוכן כלל להיסחף עם "רוחות הזמן" ולפגוע

בבגדים שהיא עוטה עליה; רובם בגדי אבילות, ייסורים, התיסרות.

הרבה מן השירים הם תגובה על גירויים חיצוניים, כמו חדשות ראדיו, מאורע פוליטי, סיפור היסטורי וכיו"ב. דוגמה קיצורנית לרעה הוא השיר "מה קורה לנו" ("והיום מנהמת הרוח בהר הגולן / כחולת-כלבת / מה קורה לנו?"), אך גם בשיר טוב יותר, כמו "קרני חטין", אין למצוא אלא טיפול צבעוני, פוזל-אל-אופנות, בפרט שה היסטורית רחוקה, כבדה במשמעויות רציניות.

שיריה החדשים של דליה רביקוביץ הם שירים של התפכחות, של בדידות וצבעים אפלים יותר, והם מגלים חוסר-אמונה בכוח גיחומו של השיר. דומה כי רגש-אכזבה זה הפך אותה למתלוננת או למספרת. נראה כי בראש-זראשונה הוא נובע מסיומה של דרך-בשיר, מדילדולם של מקורות השיר האמיתי. רק שורות מעטות שבות ומגלות את כוחה לכבוש ולהכריע את הקורא בעצמת הנסיון של חזירתו אל משמעותם של דברים.

3. ז.

סיפורי גרוסמן

סיפוריו של הסופר היהודי-הצ'כי היושב בישראל, לאדיסלאב גרוסמן, עוסקים בקיום ובאיי-קיום—השואה של יהודי סלובקיה. המחבר מעלה לפנינו את הווי-החיים המשותף ליהודים ולסלובקים בעיירה קטנה, אשר נכרת בימי המלחמה, כאשר זכתה סלובקיה לה"עצמאות" בחסותה של גרמניה הנאצית. גם במבחנה של ההשמדה מגלה המחבר בין פשוטי-העם סלובקים המסייעים ליהודים ומנסים להצילם מן "הפתרון הסופי".

* לאדיסלאב גרוסמן: חנות ברחוב הראשי, מבית אבא-אמא, הכלה; תרגום: נחמן בן-עמי; ספרית מעריב / הוצאת אתפז בע"מ, 1969; 255 עמ'.

תצפית אל מעבר לרחוב

על נוסח כתיבתו של הרצל ארליך מעיד הוא עצמו בסיפור האחרון שבקובץ, "חרי-שי ומאוהב": "אינני מתחיל דברים ואינני מסיימם. אני מצוי אי-שם באמצעיתם, קבוע שם כקלף-תמונה קטן על ציור-קיר ענקי שמסגרתו המסד והטפחות. זהו גם אופי עבודתי. חלקי בה תלוש-בליל התחלה ובליל סוף". הודאה זו של בעל-דין שרירה וקיימת לגבי כל הסיפורים, והמחבר ידע מה כתב. הקו האפייני להבעתו הוא אפוא אקלים העלילה; העלילה עצמה אין לה משקל וחשיבות. החשוב הוא "מסביב לנקר דה", שבהעלאתה ובתיאורה מתגלה כש-רונו של המספר.

באותו סיפור, "חרישי ומאוהב", כתב המחבר: "כל האנשים שיש לי נגיעה בהם רואים בי אדם שקט, מסודר ונקי... אך לעתים יש בי הרגשה שאינני מדביק את קצב החיים. יש בי הרגשה שאני משייט לי כך, עצל ורפה באוויר השקוף, כעלה נוצה ברוח מצויה, לא-איכפתי ובלתי-שייך... מאחורי ומצדדי נושם הכל בקצב קדחתני עד להתפקע, ואילו אני מקופל סביב עצמי בזמימות ומתיקות כוחל בפק-עת'גולם-טוב לי כל-כך עד שאינני מתאוה להבקיע, לצאת ולפרוח..."

הסיפור הגדול ביותר הוא "יום אחד. לואאנ" טיג, עמוק, ועניינו סתום-של-חול המורכב שלושה מעגלים, הרמוזים בכ"ו תרתו. היום נמתח לא רק בתחום הזמן אלא במישור ההווה כולה. אין לו ראשית אף לא אחרית. הוא זורם לאטו וגורף אתו את ה"אני" המספר בעצלותיים, המשול לעלה נידף ברוח. אפילו נסיון הגניבה שמנסה האנטי-גיבור בקופת-החסכון של אחיו הנער מתואר כלאחרי-יד, מתוך הת-עלמות גמורה מן הצד המוסרי שבדבר. נסיון כושל זה זוכה ליתר-הצלחה עם סתי-בת כרכי "אנציקלופדיה כללית לנוער"

בגב' לאוטמן, שאותה הוא מכיר ומכבד זה שנים רבות. אלא שגיסו, מפקד-המשמר, עלה לגדולה באותם ימים והתעשר משוד יהודים. הוא ואשתו ואחותה-אשתו של בר-סקו—לוחצים עליו ותובעים ממנו בכל פה שימלא את תפקידו ה"לאומי" ויקבל אף הוא את חלקו בסעודה הכללית. ברטקו נקלע לנפתולי מצפון, בעוד האדם הישר שבו מנסה להתקומם נגד תפקידו החדש.

בבוא המבחן הגורלי ויהודי העיררה מוצאים לגירוש, אין ברטקו יודע מה יעשה ביהר-דית. מרוב היסוסים הוא דוחף אותה בכוח למחסן אפל, ומכוח מפתו מוציאה הזקנה את נשמתה. כאשר הנגר רואה מה עולל ליהודיה הזקנה, הוא תולה את עצמו כדי לכפר במותו על פשעו.

הגברת לאוטמן הזקנה התאלמנה והתחרשה לפני שנים רבות. הואיל והיא מכירה את בני המקום מילדותם, סבורה היא שברטקו הנגר בא לעזור לה בחנותה לעת זיקנתה. היהודיה הזקנה אינה צועדת עם הזמן, שלגביה נעצר מכבר. מאז היא חיה מע-בר למציאות. היא אינה יודעת מאומה על השואה, כשם שאינה קולטת כלל את המצי-אות החברתית: כשהנגר מנסה להסביר לה את הענין של גירוש היהודים אין מוחה תופס כלל. השואה מידפקת על דלתה, חודרת לביתה, אך אינה מגיעה אל תודע-תה. הזקנה היהודיה שייכת כבר לנצח, ומותה וחיה אינם משנים ולא-כלום...

רוב הסיפורים האחרים עוסקים אף הם באווירת השואה: אשה סלובקית המסתירה זוג זקנים יהודים ומציגה את הזקן כרבי שקם בתחית-המתים ("מיטת עץ-אגוז"); מניעת ניתוח של ילד נוצרי באמצעות "מעשה-נסים" כביכול של יהודים ("בטרם ביקר"); מעשה בכלה יהודיה שמנסים להצילה מן הגירוש והיא עומדת לגורלה ("הכלה"). בשני סיפורים נוספים ספוגי הזומר ("מבית אבא-אמא" ו"הדוד דוד הולך לראות כלה") מעלה המחבר מזכרונות ילדותו.

* הרצל ארליך: תצפית אל מעבר לרחוב (סיפורים); ספרית מקור, הוצאת אגודת הסופרים ליד "מסדה", 1968; 131 עמ'.